אור הצפון — חסד ישראל

חסד ישראלואמר רב נתן בר אבא אמר רב: עתירי בבל יורדי גיהנם הם כי הא דשבתאי בר מרינוס אקלע לבבל, בעא מנייהו עסקא ולא יהבו ליה. מזוני, מיזן נמי לא זנוהו. אמר: הני מערב רב קא אתו, דכתיב "ונתן לך רחמים ורחמך", כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו, וכל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו (ביצה לב.)

אם נשקיף על ענין החסד רק מנקודת השקפה זו שהוא ענין של חובה כמו כל המצוות שבתורה ולא יותר אין אנו אלא טועים.

אף כשיתברר לנו שחסד הוא עיקר העיקרים, כלל הכללים' שגם קודם שנצטוה עליו האדם, מחויב היה להגיע בחקר שכלו לידי הכרה זו שתפקידו בעולם הוא רק לעשות חסד ושגם אחרי מתן תורה - תרי"ג כללי חכמה, תחלתה חסד וסופה חסד, קוי יסודה היא חסד, גם אחרי ברור זה עדיין לא יצאנו ידי חובתנו. אצל זרע אברהם תופס ענין החסד מקום אחר לגמרי בתוך הנשמה הישראלית בעומק עומקה.

מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ - וכל הגוים כאין נגדו. מאין ליש רב הוא המרחק, ומה היא המחיצה המבדלת בינם לבין ישראל עם קדוש? מדת החסד. "בני ישראל גומלי חסדים הם" וכל מי שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו. בידוע, והלכה מפורשת היא: "וכן כל מי שיש בו עזות פנים או אכזריות ושונא את הבריות ואינו גומל להם חסד, חוששין לו ביותר שמא גבעוני הוא" (רמב"ם הל' אסורי ביאה יט:יז).

כל המשפחות בחזקת כשרות הן ומותר לישא מהן לכתחלה, אבל אם אינו גומל חסד, סימן גבעוני יש בו וחוששין לו ביותר.

בן ישראל אף היותר פשוט והיותר גרוע גומל חסד מפני שהוא מיוצאי חלציו של אברהם אבינו. מדת החסד ירושה היא אצלו, נטיה טבעית לחסד.

אברהם אבינו נתעלה במדת החסד עלוי אחר עלוי. מדה זו נתדבקה ונתאחדה בו, נעשתה לקנין נפשו. לחלק מעצמיותו - "חסד לאברהם". החסד הוא לאברהם, שלו הוא והנחילו ליוצאי חלציו עד סוף כל הדורות. ומי שהוא מזרע אברהם, גומל חסד הוא, איננו יכול לסלק את עצמו מנחלה זו. הוא והנחלה אינם שני דברים נפרדים. האהבה הפנימית לחסד היא יסוד הנשמה הישראלית, אי אפשר להיות ישראל בלי אהבה לחסד, בלי תשוקה טבעית להטיב עם בני אדם. ואם רואים אנו אדם המוחזק לישראל ואינו גומל חסד חוששין לו ביותר, סימן גבעוניות הוא, איננו מזרע אברהם אבינו האוהבים לעשות חסד מתוך נטיה טבעית. ואלו מזרע אברהם שאינם עושים חסד לוחמים הם נגד טבעם נגד עצמיותם, וגם אז לא עקרו מנשמתם נטיה זו. כח זה חבוי בתוך נשמתם פנימה.

אם הוא התגבר על טבעו ולא עשה חסד, יעשו בניו או בני בניו חסד. הערכה זו מעמידה את חסד ישראל על בסיס אחר. לא דבר שבחובה הוא - בן ישראל חייב לגמול חסד, אלא בן ישראל איש חסד הוא. אהבה זו סגולת נפש הישראלית היא, ואם לא יעקם את לבו, אם לא ישתדל להרוס ולעקור סגולה זו מתוך פנימיות נפשו, יעשה חסד מתוך דחיפה פנימית נפשית, מורשת עולם שירש מאביו ואביו מאבי אביו עד אברהם אבינו - אב מזכה את בנו בחכמה.

האומר סלע זו לצדקה על מנת שיחיה בני צדיק גמור הוא, אם ישראל הוא. ואם גוי הוא חסדו אינו חסד (ראה ראש השנה ד). "כרש מלך כשר היה, לפיכך מנו לו כמלכי ישראל" מחדש ניסן (ראה שם ג). הוא צוה לתת לכהני המקדש כל מה שחפצים מאוצרו. אבל כיון שאמר: "ומצלין לחיי מלכא ובנוהי" - שלא לשם שמים עשה, כי אם להנאתו (רש"י שם), החמיץ, נפסלה כשרותו ומנו לו כמלכי הגויים. אף שאמר קודם "די להון מהקרבין ניחוחין לאלהא שמיא", בכל זאת כיון שעירב עוד כוונה, פסל את נדבתו, שלא לשם שמים עשה. הוא רצה שיתפללו עבורו בבית המקדש, והלא גם זו מעלה גדולה היא, שהרי שלמה המלך התפלל: "אתה תשמע וכו' ככל אשר יקרא אליך הנכרי" בעצם הדבר אין כאן שום חטא, ביקש שיתפללו עבורו במקום שהתפלה נשמעת, אבל מאחר שחשב מחשבה זרה בעת עשיתו דבר טוב זה, רשע הוא, רק להנאתו התכון לא לשם שמים. אם גוי אומר על מנת, תנאי כפול הוא, כשאין התנאי מתקים תוהה הוא על הצדקה, על החסד שעשה - "חסד לאומים חטאת". וישראל אף אם אמר על מנת שיחיה בני או שאהיה בן עולם הבא, הרי זה צדיק גמור בדבר זה, ולא אמרינן שלא לשמה עושה אלא קיים מצות בוראו שצוהו לעשות צדקה ומתכון אף להנאת עצמו שיזכה בה לעולם הבא או שיחיו בניו (רש"י פסחים ח). כיון שהוא אינו תוהה על החסד אף אם לא יתמלא התנאי, חסדו חסד שלם הוא, בלי שום פגם, טהור מכוונה זרה. את החסד הוא עושה מתוך דחיפה טבעית לחסד הזורמת מיסוד נפשו. אין אנו מאמינים לו אם הוא אומר שהוא עושה חסד בשביל מטרה אחרת, צדיק גמור הוא, עצמיותו היא השאיפה לחסד טהור ושלם.

ואחרי ברור השקפה זו שהאהבה לחסד אצל בן ישראל ירושה טבעית היא מדור דור, עבודתו במקצוע זה היא לא להמציא כוח חדש בנפשו כמשפט הגרים, אלא להוציא כח נפלא זה אל הפועל.